

بسم الله الرحمن الرحيم

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعَجِّلْ فَرَجَهُمْ وَالْعَنِ أَعْدَائَهُمْ أَجْمَعِينَ

درس دوم : خشوع در نماز

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ (۱) الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ (۲)

به نام خداوند بخشنده مهربان مؤمنان رستگار شدند؛ (۱) آنها که در نمازشان خشوع دارند؛ (۲)

واژگان

قَدْ أَفْلَحَ : به تحقیق رستگار شد(ند)

الَّذِينَ : کسانی که

هُمْ : آنان

صَلَاتِهِمْ : نمازشان

خَاشِعُونَ : ترسان

بیان رهبری معظم انقلاب

نماز که مظهر کامل پرستش و نیایش و رازگویی و نیازجویی و عشق و ایمان به محبوب فطری عالم وجود است، پرتوی درخشانتر و حضوری برجسته‌تر در ذهن و عمل جامعه‌ی اسلامی ما یافته است. شک نباید کرد که این، راهی است به سوی کامیابی و توفیق در همه‌ی مهمّ شخصی و اجتماعی، راهی است به سوی سعادت و فلاح. قد افلح المؤمنون، الذین هم فی صلوتهم خاشعون. چه افراد و جماعتی که با شناختن قدر و جایگاه ذکر و خشوع و انابه - که نماز مظهر کامل آن است - و همراه کردن کار و ابتکار دنیایی با آن، به قله‌های تعالی و کمال رسیدند، و چه بی‌خبران و کوتاه‌نظرانی که با غفلت از این راز بزرگ هستی، خود را از سعادت کامل محروم ساختند و چه در صورت تلاش و کار مادی و چه در صورت بیکارگی و تنبلی، هر جا به گونه‌ی خود را در منجلابهای محرومیت و ناکامی غرقه ساختند. انسانهایی که تلاش و مجاهدت در عرصه‌ی زندگی بشری را با یاد خدا و انس با او و عشق به او همراه می‌سازند، خوشبختی در معنای حقیقی آن را در می‌یابند و آن را برای جسم و جان خود فراهم می‌کنند. پیام به مناسبت گردهمایی سالانه‌ی نماز در شهر زنجان. ۱۳۷۵/۶/۳۱.

انسان احتیاج دارد به تذکر. در یادآوری، نتایج بزرگی هست که در دانستن، آن نتایج نیست. خیلی چیزها را انسان میداند، اما باید مرتب به انسان یادآوری بشود. توجه کنیم که ما کجا هستیم، چه کار داریم میکنیم، هدف چیست؟ هدف، این یک شاهی صنار دنیا نیست که ما به خاطر آن، وظیفه‌ی بزرگ را فراموش کنیم و اهداف عالی را زیر پا بگذاریم. هدف، مدح و تمجید این و آن نیست که مثلاً فرض بفرومائید چند صباحی به یک کرسی‌ای تکیه بزنیم، چهار نفر جلوی ما خم و راست بشوند یا اطاعت کنند. اینها که برای بشر کوچک است. هدف، فلاح است؛ نجات است - «قد افلح المؤمنون» (۱) - (باید آن را هدف گرفت. باید به فکر زندگی حقیقی بود، که این زندگی حقیقی شروع خواهد شد؛ حالا دیر یا زود، برای همه‌ی ماها، چند روز دیگر، چند ساعت دیگر، چند سال دیگر؛ بالاخره آن زندگی حقیقی با مرگ مادی و جسمانی آغاز خواهد شد. هدف این است که آنجا را آباد کنیم؛ همه‌ی اینها مقدمات است. بیانات در دیدار جمعی از مسئولان نظام جمهوری اسلامی. ۱۳۸۹/۱/۱۶.

توضیح آیه :

افلاح از ماده (فلاح و فلاح) در اصل به معنی شکافتن و بریدن است، سپس به هر نوع پیروزی و رسیدن به مقصد و خوشبختی اطلاق شده است. در حقیقت افراد پیروزمند و رستگار و خوشبخت موانع را از سر راه بر می دارند و راه خود را به سوی مقصد می شکافند و پیش می روند.

فلاح و رستگاری معنی وسیعی دارد که هم پیروزیهای مادی را شامل می شود، و هم معنوی را، و در مورد مؤمنان هر دو بعد منظور است.

پیروزی و رستگاری دنیوی در آن است که انسان آزاد و سربلند، عزیز و بی نیاز زندگی کند، و این امور جز در سایه ایمان امکان پذیر نیست، و رستگاری آخرت در این است که در جوار رحمت پروردگار، در میان نعمتهای جاویدان، در کنار دوستان شایسته و پاک، و در کمال عزت و سربلندی به سر برد. راغب در مفردات ضمن تشریح این معنی می گوید: (فلاح دنیوی در سه چیز خلاصه می شود: بقاء و غنا و عزت، و فلاح اخروی در چهار چیز: بقاء بلا فناء، و غنی بلا فقر، و عز بلا ذل، و علم بلا جهل: بقای بدون فنا، بی نیازی بدون فقر، عزت بدون ذلت، و علم خالی از جهل سپس به بیان این صفات پرداخته و قبل از هر چیز انگشت روی نماز می گذارد و می گوید: ((آنها کسانی هستند که در نمازشان خاشعند)) (الذین هم فی صلاتهم خاشعون).

خاشعون، از ماده ((خشوع)) به معنی حالت تواضع و ادب جسمی و روحی است که در برابر شخص بزرگ یا حقیقت مهمی در انسان پیدا می شود، و آثارش در بدن ظاهر می گردد. در اینجا قرآن ((اقامه صلوٰه)) (خواندن نماز) را نشانه مؤمنان نمی شمارد بلکه خشوع در نماز را از ویژگیهای آنان می شمرد، اشاره به اینکه نماز آنها الفاظ و حرکاتی بی روح و فاقد معنی نیست، بلکه به هنگام نماز آنچنان حالت توجه به پروردگار در آنها پیدا می شود که از غیر او جدا می گردند و به او می پیوندند، چنان غرق حالت تفکر و حضور و راز و نیاز با پروردگار می شوند که بر تمام ذرات وجودشان اثر می گذارد، خود را ذره ای می بینند در برابر وجودی بی پایان، و قطره ای در برابر اقیانوسی بیکران.

لحظات این نماز هر کدام برای او درسی است از خودسازی و تربیت انسانی و وسیله ای است برای تهذیب روح و جان.

در حدیثی می خوانیم که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) مردی را دید که در حال نماز با ریش خود بازی می کند فرمود: اما انه لو خشع قلبه لخشعت جوارحه! ((اگر او در قلبش خشوع بود اعضای بدنش نیز خاشع می شد) اشاره به اینکه خشوع یک حالت درونی است که در برون اثر می گذارد. پیشوایان بزرگ اسلام آنچنان خشوعی در حالت نماز داشتند که به کلی از ما سوی الله بیگانه می شدند، تا آنجا که در حدیثی می خوانیم: پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) گاه به هنگام نماز به آسمان نظر می کرد اما هنگامی که آیه فوق نازل شد دیگر سر بر نمی داشت و دائماً به زمین نگاه می کرد)

بر تو باد به خشوع

امیر مومنان علی علیه السلام: «لِيَخْشَعَنَّ لِلَّهِ سُبْحَانَهُ قَلْبُكَ؛ باید قلبت برای خدای سبحان خاشع شود».^۱
امام صادق علیه السلام: «إِذَا كُنْتَ فِي صَلَاتِكَ فَعَلَيْكَ بِالْخُشُوعِ؛ وقتی در نماز هستی، بر تو باد به خشوع»^۲
خشوع و خشیت، ترسی آمیخته با تعظیم است.^۳ حالتی در برابر سلطانی قاهر که تمام توجه به وی معطوف گشته و از همه جا بریده شود.^۴

از رسول خدا پرسیدند: خشوع چیست؟ فرمود: «فروتنی در نماز و اینکه بنده با تمام قلبش متوجه خدا باشد».^۵

امام خمینی قدس سره می نویسد: «حقیقت خشوع عبارت است از خضوع تام ممزوج با حب یا خوف».^۶

آیا ما بهره ای از خشوع داریم؟

اگر ما خاشع هستیم، باید آثارش در بدن و اعضا و جوارح ما ظاهر شود. حضرت امیر علیه السلام فرمود: «فَمَنْ خَشَعَ قَلْبُهُ خَشَعَتْ جَمِيعُ جَوَارِحِهِ؛ و کسی که قلبش خاشع شد همه اعضایش خاشع می شود».^۷

^۱ شرح غررالحکم، ج ۵، ص ۴۶۰.

^۲ فروع کافی، ج ۳، ص ۳۰۰.

^۳ قاموس قرآن، ج ۲، ص ۲۵۰ به نقل از مفردات راغب.

^۴ المیزان، مترجم، ج ۲۹، ص ۱۱، انتشارات جامعه مدرسین.

^۵ بحارالانوار، ج ۸۱، ص ۲۶۴، مؤسسة الوفا، بیروت.

^۶ آداب الصلوة، امام خمینی (ره)، ص ۱۷، آستان قدس رضوی.

- حکایت شده که رسول خدا (ص) مردی را دید که در حال نماز با ریش خود بازی می کرد، فرمود: بدانید که اگر این مرد در دلش خاشع بود بدنش هم خاشع می شد.^۷
- خشوع در نماز این است که چشم به زیر بیندازی و همه توجهات به نماز باشد.^۸
- خشوع آن است که در نمازت به این طرف و آن طرف نگاه نکنی.^۹
- خدمت امام سجاد علیه السلام عرض شد: خشوع در نماز چیست؟ فرمود: نظر کردن به جای سجده.^{۱۱}

هشدار

هر که قلبش خاشع باشد اعضایش نیز خاشع خواهند بود اما هر که اعضایش خاشع باشند معلوم نیست که قلبش نیز خاشع باشد. خشوع جوارح بدون خشوع قلب، نوعی نفاق است که به فرموده نبی اکرم (ص) باید از آن پرهیز کرد:

«إِيَّاكُمْ وَتَخَشُّعَ النَّفَاقِ وَهُوَ أَنْ يُرَى الْجَسَدُ خَاشِعًا وَالْقَلْبُ لَيْسَ بِخَاشِعٍ؛ از خشوع‌نمایی منافقانه پرهیزید و آن این است که اندام خاشع دیده شوند ولی قلب خاشع نباشد».^{۱۲}

بلکه رسول خدا (ص) فرموده: هر کسی که خشوع ظاهری او بیش از خشوع قلبی‌اش باشد نزد ما منافق است.^{۱۳}

^۷ شرح غررالحکم، ج ۵، ص ۴۶۰.

^۸ (۲ و ۳) مجمع البیان، ج ۷، ص ۹۹.

^۹ تفسیر قمی، ج ۲، ص ۸۸.

^۱ الدر المنثور، ج ۵، ص ۳.

^۱ مَا خُشِعَتْهَا قَالَ التَّطَرُّؤُ إِلَى مَوْضِعِ السُّجُودِ بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، ج ۸۱، ص: ۲۴۵

^۱ بحارالانوار، ج ۷۷، ص ۱۶۴.

^۱ اصول کافی، ج ۲، ص ۳۹۶، ح ۶.

راه تحصیل خشوع قلبی در نماز

۱. معرفت الهی

امام حسن مجتبی (ع) هنگام وضو گرفتن، رنگ رخسارش دگرگون می‌شد و اعصابش می‌لرزید، از او سبب را پرسیدند، پاسخ داد: «برای کسی که در پیشگاه صاحب عرش می‌ایستد، شایسته است که رنگ چهره‌اش زرد شود و بدنش به لرزه افتد.»^{۱۴}

ابان بن تغلب می‌گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: امام سجاد، علی بن الحسین علیه السلام را دیدم که وقتی به نماز می‌ایستاد، رنگ چهره‌اش دگرگون می‌شد! امام صادق علیه السلام در پاسخ به من فرمود:

«وَاللَّهِ إِنَّ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ كَانَ يَعْرِفُ الَّذِي يَقُومُ بَيْنَ يَدَيْهِ؛ به خدا سوگند! علی بن الحسین علیه السلام کسی را که در برابرش به نماز می‌ایستاد می‌شناخت.»^{۱۵}

۲. همنشینی با خاشعان

همنشینی و همراهی قلبی با خاشعان واقعی، بر خشوع قلبی اثر گذار است. در اینجا به ذکر چند نمونه می‌پردازیم:

امام علی (ع) فرمود: رسول خدا (ص) وقتی به نماز می‌ایستاد، از ترس خدا رنگ چهره‌اش می‌پرید.^{۱۶} در روایت دیگری وقتی حضرت رسول ص به نماز می‌ایستاد، از ترس خدا رنگش می‌پرید و صدای سوزناکی از او به گوش می‌رسید.^{۱۷}

امیر مومنان علیه السلام هنگام نماز و عبادت، لرزه بر اندامش می‌افتاد و رنگ رخسارش دگرگون می‌شد.^{۱۸}

۱ همان، ج ۸۰، ص ۳۴۶.

۱ وسائل الشیعه، ج ۴، ص ۶۸۵.

۱ بحارالانوار، ج ۸۴، ص ۲۴۸.

۱ فلاح السائل، سید بن طوس، ص ۱۶۱، دفتر تبلیغات اسلامی.

۱ بحارالانوار، ج ۸۴، ص ۲۴۸.

فاطمه زهرا (س) وقتی به نماز می ایستاد، نفسش به شماره می افتاد. رسول اکرم (ص) درباره نماز او فرمود: دخترم فاطمه، سرور زنان عالم است ... هرگاه در محراب نماز به پیشگاه خدا می ایستد، نورش برای فرشتگان تجلی می کند و خدای بزرگ به فرشتگان می گوید: «ای ملائکه من! به بندهام فاطمه - که سرور همه کنیزان من است - بنگرید، که در پیشگاه من ایستاده، اندامش از ترس من می لرزد و با تمام وجودش به پرستش من روی آورده است. شما را شاهد می گیرم که من شیعیان او را از آتش [دوزخ] ایمن گرداندم».^{۱۹}

امام صادق علیه السلام از امام باقر علیه السلام چنین نقل می کند: امام سجاد علیه السلام وقتی به نماز می ایستاد همچون ساقه درختی بود و هیچ جزئی از بدن و لباس او حرکت نمی کرد. مگر آن مقداری را که باد به حرکت در می آورد.^{۲۰}

۳. راهکار توجه

توجه قلبی در نماز، خشوع و خشیت را به همراه خواهد داشت.

بهترین راه برای توجه الهمان طریقی است که حضرات معصومین علیهم السلام ارائه فرموده اند چنانکه امام صادق علیه السلام می فرمایند: پس از گفتن تکبیره الاحرام می گویی: «إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (الأنعام : ۷۹)؛ من از روی اخلاص، پاکدلانه روی خود را به سوی کسی گردانیدم که آسمانها و زمین را پدید آورده است؛ و من از مشرکان نیستم».^{۲۱}

از این طریق بدون اینکه انسان تصور کند که او جل و جلاله چیست یا چگونه است توجه می کند به « کسی که آسمان ها و زمین را خلق فرموده است».^{۲۲}

امیر مومنان علی علیه السلام هرگاه به نماز می ایستاد و می گفت: «گرداندم چهره ام را به سوی کسی که آسمانها و زمین را آفرید»، رنگش دگرگون می شد به طوری که این دگرگونی در چهره اش آشکار می گشت.

۲۴

^۱ بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۱۷۲.

^۲ «كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ إِذَا قَامَ فِي الصَّلَاةِ كَأَنَّهُ سَاقٌ شَجَرَةٍ لَا يَتَحَرَّكُ مِنْهُ شَيْءٌ إِلَّا مَا حَرَّكَتِ الرِّيحُ مِنْهُ بِحَارِ الْانْوَارِ، ج ۸۴، ص ۲۴۸.

^۳ انسان هنگام توجه به خدای متعال نباید در ذهن خود چیزی را تصور کند یا برای خودش چیزی درست کرده و به آن توجه نماید. انیس الصادقین ص ۲۳

^۴ کافی ج ۳ ص ۱۱۰

^۵ انیس الصادقین ص ۲۴

^۶ «كَانَ عَلِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ فَقَالَ: «وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ» تَغَيَّرَ لَوْنُهُ حَتَّى يُعْرِفَ ذَلِكَ فِي وَجْهِهِ» بحار الانوار، ج ۸۴، ص ۳۶۶.

توجه به عظمت الهی با نگاه به کهکشان‌ها

کلیپ عظمت هستی

؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟

پیام‌ها

۱- رستگاری مؤمنان حتمی است. «قَدْ أَفْلَحَ»

۲- ایمان، شرایط و نشانه‌هایی دارد. الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ ...

۳- نماز، در رأس برنامه‌های اسلامی است. «فِي صَلَاتِهِمْ»

۴- در نماز، حالت و کیفیت مهم است. «خَاشِعُونَ»